

טעם הַמֶּן

מים ראשונים: אל הַמֶּן צורך היהודים נגיע בעוד כחודש (הוא גם נמצא בעקיפין בפרשה – חידה לילדים סביב שולחן שבת), בינתיים אנחנו עם הַמֶּן, האוכל הפלאי שליווה את עם ישראל בשנות נדודיו במדבר עד כניסתו לארץ. כפי שהתורה מספרת לנו בפרשתנו, בהמשך הפרק: "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אָכְלוּ אֶת־הַמֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־בָּאָם אֶל־אֶרֶץ נוֹשֶׁבֶת אֶת־הַמֶּן אָכְלוּ עַד־בָּאָם אֶל־קֶצֶה אֶרֶץ כְּנָעַן". וחוזר הדבר ומאוסר בספר יהושע ה' יב: "וַיִּשְׁבֹּת הַמֶּן מִמַּחֲרַת בְּאֶכְלָם מֵעִבּוֹר הָאֶרֶץ וְלֹא הָיָה עוֹד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן וַיֹּאכְלוּ מִתְּבוּאֹת אֶרֶץ כְּנָעַן בַּשָּׁנָה הַהִיא".

ותעל שכבת הטל והנה עלפני המדבר דק מחספס דק כפפר עליהארץ: ויקראו בני ישראל ויאמרו איש אלי אחיו מן הוא כי לא ידעו מה הוא ויאמר משה אליהם הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה: (שמות טז יד-טו).¹

ועתה נפשונו יבשה אין כל בלתי אליהמן עינינו: (במדבר יא ו).²

ויענף וירעבך ויאכלך אתהמן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פיהו יחיה האדם: (דברים ח ג).³

וישבת המן ממחרת באכלם מעבור הארץ ולא יהיה עוד לבני ישראל מן ויאכלו מתבואת ארץ כנען בשנה ההיא: (יהושע ה יב).⁴

מסכת יומא דף עה עמוד א – פלאי המן⁵

כתיב: "ויצא העם ולקטו" וכתיב: "שטו העם ולקטו". הא כיצד? צדיקים ירד על פתח בתיהם, בינונים - יצאו ולקטו, רשעים שטו ולקטו. כתיב: "לחם" וכתיב: "עוגות" וכתיב: "וטחנו". הא כיצד? צדיקים - לחם, בינונים - עוגות, רשעים - טחנו בריחים.⁶

¹ פרט מעניין שמספרת לנו התורה, שאת השם "מן" נתנו בני ישראל עצמם, כאשר השתוממו ולא הבינו מה הוא זה שמפוזר על פני המדבר מידי בוקר ומיועד לשמש להם למאכל. ראו חזרה על מתן השם בהמשך הפרק: "ויקראו בית ישראל את שמו מן והוא פזרע גד לבן וטעמו כצפחית בדבש". וציווה הקב"ה לשומרו לדורות, ככתוב בשמות טז לג-לד: "ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העמר מן והנח אתו לפני ה' למשמרת לדורותיכם: כאשר צוה ה' אל משה ויניח אהרן לפני העדת למשמרת". מעניין לחשוב כמה זמן נשמר טעם המן זה שהונח למשמרת, ועל כך עוד להלן.

² אזכור מרכזי שני של המן בתורה הוא בפרשת המתאוננים בתחילת ספר במדבר, בו קצה נפש העם במן, אחרי כל השבחים שהתורה מציינת על המן, חלקם נראה גם במדרש. מסתבר שגם דבר משובח שהוא "צפחית בדבש" ו-"טעמו כטעם לשד השמן", כשהוא נאכל במשך תקופה ארוכה, בסוף נמאס. אמנם כאן זה עדיין בשנה השנייה ליציאת מצרים, לפני חטא המרגלים ולפני שנגזר על בני ישראל ארבעים שנות נדודים במדבר, וממילא גם ארבעים שנים של אכילת המן, אבל אולי גם אכילה של "צפחית בדבש" ו-"לשד השמן" במשך שנה שלימה זה יותר מדי (ואין לנו אלא להעריך את אכילת המן ארבעים שנה בלי לשמוע על תלונות נוספות).

³ אזכור שלישי הוא בספר דברים, בו חוזר משה כידוע על אירועי הספרים הקודמים וכאן אנו שומעים על מטרה ותכלית חינוכית שהיו למן, לבד מעצם סיפוק צרכי המחיה במדבר, ככתוב: "למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם". אלא שלצד התכלית אנו שומעים גם על עינוי ורעב! פירוש אבן עזרא שם מציע שאולי "ויענף וירעבך" הוא לפני שירד להם המן, אבל גם הוא מסכים שיש אפשרות ש"ויענף" הוא במן עצמו "שהיה קל על לבם". ועל פ, בהמשך הפרק אומר משה דברים ברורים יותר: "המאכלך מן במדבר אשר לא ידעון אבתיך למען עתידך ולמען נסתך להיטבך באחרייתך". היינו שהמן היה ניסיון ובמטרה "לענותך" (והטוב יבוא אחר"כ כגמול). אז המן לא היה דבר שכולו "צפחית בדבש". אולי היה משהו מוצדק בתלונות בני ישראל בפרשת בהעלותך.

⁴ תחנה אחרונה של המן היא כאמור בספר יהושע, ספר שמבחינות רבות משלים את חמשת חומשי תורה (ראו נדרים כב ע"ב: "אלמלא חטאו ישראל - לא ניתן להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד, שערכה של ארץ ישראל הוא"). תמו שנות הנדודים במדבר. המדבר מתחלף בשדה וכרם, באר מרים המתגלגלת במטר השמים במי באר ובור, מקל הנדודים ביתד האוהל ומשקוף הדלת, "לחם מן השמים" ב"לחם מן הארץ" והמן במדבר ב"תבואת הארץ". ראו גמרא קידושין לח ע"א: "בשבעה בארד מת משה ופסק מן מלירד, והיו מסתפקין ממן שבכליהם עד ששה עשר בניסן". ובטז' בניסן הקריבו עומר ראשון מתבואת הארץ ואכלו "מעבור הארץ". את המצות של הפסח הראשון בארץ ישראל עדיין עשו מהמן שבכליה - מצות ארץ ישראל ראשונות בטעם מן בדומה למצות יציאת מצרים "עוגות שהוציאו ממצרים שטעמו בהם טעם מן". אך בשאר ימי החג: "שבעת ימים מצות תאכלו" - מצות מטעמה של ארץ ישראל (משעורים). ראו גמרא קידושין שם, גמרא ראש השנה יג ע"א, תוספתא סוטה פרק יא.

⁵ מה עשויות דרשות על המן במסכת יומא פרק שמיני הדין באיסורי יום הכיפורים? התשובה: המקור השלישי מהמקרא שהבאנו לעיל: "ויענף וירעבך". תשובה ודרשה מלאות, בהמשך הדין. ועל פ, דפים עה-עו במסכת יומא הם מקור מרכזי לנושא המן ונראה מקצת מהן לקמן.

⁶ לחם עדיף על עוגות! ובהמשך מונה הגמרא שם פלאים נוספים שנתלו למן, שהוא עצמו אחד מעשרה דברים פלאיים שנבראו בערב שבת בין השמשות (אבות פרק ה משנה ו). ראו הדרשות על פלאי המן שמבוססות על הפסוקים בפרשתנו: "ודכו במדוכה - מלמד שירד להם לישראל עם המן תכשיטי נשים" - הכוונה לבשמי נשים שכותשים ודורכים אותם. "ובשלו בפרור - מלמד שירד להם לישראל עם המן ציקי קדירה" - תבלינים נוזלים כמו יין ושמן שנותנים טעם למעשה הקדירה. "והם הביאו אליו עוד נדבה בבוקר בבוקר - מלמד שירדו להם לישראל אבנים טובות ומרגליות עם המן". וכמובן כל הדרשות על הטעמים השונים שכל אחד היה טועם במן, חלקם נראה להלן. מה רוצה התורה ללמד אותנו בנושא זה ומה באים המדרשים להעצים? שתקופת המדבר הייתה תקופה פלאית שאינה מושגת ונתפסת על דינו? האם יש לסיפורים הפלאיים על המן משמעות כלשהי עבורנו?

"והוא כזרע גד לבן" - ... המן מגיד להם לישראל מה שבחורין ומה שבסדקין. כיצד? שנים שבאו לפני משה לדין זה אומר: עבדי גנבת, וזה אומר: אתה מכרתו לי. אמר להם משה: לבוקר משפט. למחר אם נמצא עומרו בבית רבו ראשון - בידוע שזה גנבו, אם נמצא עומרו בבית רבו שני בידוע שזה מכרו לו. וכן איש ואשה שבאו לפני משה לדין. זה אומר: היא סרחה עלי, והיא אומרת: הוא סרח עלי. אמר להם משה: לבוקר משפט. למחר, אם נמצא עומרה בבית בעלה - בידוע שהיא סרחה עליו, נמצא עומרה בבית אביה - בידוע שהוא סרח עליה.⁷ אחרים אומרים: גד - שדומה להגדה שמושכת לבו של אדם כמים.⁸

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דויסע – מזיעת אפיים לנהרות אפרסמון⁹

"וילקטו אותו בבוקר בבוקר" - בשחרית בשחרית.¹⁰ דורשי רשומות אמרו: מכאן שהיה במן "בזיעת אפך תאכל לחם". "וחם השמש ונמס" - בארבע שעות ... בשעה שהשמש חם והצל צונן זו היא שעה רביעית ביום. "ונמס" - כיון שחמה זורחת עליו, היה פושר והולך ונחלים היו מושכין ממנו והולכין לים הגדול. ובאין אילים וצבאים ויחמורים וכל בהמה ושותין מהם. ואחר כך באין האומות וצדין מהם ואוכלים אותן וטועמים בהם טעם מן שהיה יורד לישראל.¹¹

שמות רבה ה ט פרשת שמות – מהמן למתן תורה¹²

אמר ר' יוסי בן חנינא: אם תמה אתה על הדבר הזה,¹³ לָמַד מן המן, שלא היה יורד לישראל אלא לפי כח של כל אחד ואחד מישראל: הבחורים היו אוכלין אותו כלחם, שנאמר: "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים" (שמות ט ז ד), והזקנים - כצפיחית בדבש, שנאמר: "וטעמו כצפיחית בדבש" (שם שם לא), ויונקים - כחלב משדי אמו, שנאמר: "והיה טעמו כטעם לשד השמן" (במדבר יא ח);¹⁴ והחולים - כסולת מעורבת בדבש, שנאמר: "וְלַחְמֵי אֲשֶׁר־נָתַתִּי לָךְ סֶלֶת וְשֶׁמֶן וְדָבַשׁ הָאֶכְלֶתֶיךָ" (יחזקאל טז יט), והגויים טועמים אותו מר וגד, שנאמר: "והמן כזרע גד הוא" (במדבר יא ז). אמר ר' יוסי בן ר' חנינא: ומה המן שהיה מין אחד, נהפך לכמה מינים בשביל צורך כל אחד ואחד, הקול שהיה כח בו, על אחת כמה וכמה שהיה משתנה לכל אחד ואחד שלא יִנָּקוּ.¹⁵

⁷ לתכונות הפלא של המן נוספה גם תכונת ה-"גד". המן היה מגיד, היה פוסק בכל מיני ספיקות, למי שייך ילד (ראו שם בקטע שהשמטנו "שמגיד להם לישראל אי בן תשעה - לראשון, ואי בן שבעה - לאחרון), למי שייך העבד, ואם אשה סרחה על בעלה או לא. הכל בהתאם למקום בו ירד המן בבוקר. ליד איזה אוהל ירד. ראו שם גם שהמן נקרא לבן - שמלבין עוונותיהם של ישראל. ושוב אנו שואלים, מה משמעות פלאים אלה, מעבר לסיפור ניסי דור המדבר?

⁸ ובדומה בגמרא חגיגה יד ע"א: "וכל משען מים - אלו בעלי אגדה, שמושכין לבו של אדם כמים באגדה". ראו דברינו [בשבחה של האגדה](#) בפרשת עקב. "גד" הוא גם מזל ומסתתר בתוך המילה אגדה. ומאכל פלאי ככל שיהיה, איננו פותר את הצורך במים. כל הטעמים שבעולם ניתן היה לטעום במן, אבל לא טעם מים המרוויים נפש צמאה במדבר. נמשך במדרשי האגדה על המן, אולי יימשך לבנו ונמצא בהם גם קצת מים לרפואה וחלוקה.

⁹ מקור מרכזי אחר לדרשות על המן היא [מכילתא דרבי ישמעאל](#), מדרש תנאים המלווה את ספר שמות. עיקר מגמתו של מדרש זה היא ההלכה, הוא מתחיל בפרשת השבוע שעבר, בא, על "החודש הזה לכם" ומסתיים בראשית פרשת ויקהל בציווי הנוסף על השבת. אבל כבר בפרשתנו מתגלה כוחו הרב גם באגדה.

¹⁰ היינו, מוקדם מאד עם תחילת עלות השחר.

¹¹ בתחילת המדרש חשוב לדרשן להדגיש שעם כל הניסים והפלאות שהיו במן, לא חזרנו לגן עדן ולא התבטלה גזירת הגירוש לאדם הראשון: "בזיעת אפך תאכל לחם". על מנת ליהנות מהמן היה צריך להתאמץ ולקום מוקדם בבוקר, שאם לא כן, היה המן נמס בחום השמש. אבל מיד אחרי כן, חוזר המדרש וגולש לעולם האגדה הפלאי ומתאר לנו נהרות מן ("נהרות אפרסמון") הזורמים לים ואילים וצבאים שותים ממשקה פלאי זה. גם הגויים, שבמדרשים אחרים מופקעים לגמרי מהמן, וגם אם היו טועמים אותו והיה בפיהם "מר וגד" (שמות רבה להלן), קעת הם נהנים מטעמו המשובח באמצעות אכילת בעלי החיים ששתו ממנו. לאן מנסה מדרש זה להוליך אותנו? געגועים לתקופת המדבר "הנפלאה"?

¹² [שמות רבה](#) גם הוא מקור מרכזי לדרשות על המן. רובן של הדרשות מצוי בפרשתנו (פרשה כה בשמות רבה), אבל אנחנו נתפסנו למדרש זה המובא כבר בפרשת שמות, בשליחות משה למצרים, כחלק מהמוטיב הרחב של מעמד הר סיני (עליו התבשר משה בסנה), במעמד זה, הקב"ה מתגלה לכל אחד ואחד לפי כוחו. זאת, עפ"י הדרשה: "קול ה' בכוח (תהלים כ ט) - בכוחו לא נאמר, אלא בכח - בכוחו של כל אחד ואחד". (מוטיב שחוזר גם בפרשת הקרבנות, ראו הדף [לפי כוחו לפי כוחם](#) בפרשת פנחס).

¹³ שבמתן תורה הקב"ה דיבר על כל אדם מישראל באופן אינדיבידואלי - בכוחו של כל אחד ואחד.

¹⁴ המשלת אכילת המן ליניקת תינוק משדי אמו נמצאת במדרשים רבים ולא דווקא לגבי התינוקות, אלא כמשל על עם ישראל כולו. ראו תוספתא סוטה ד ג: "מה דד זה עיקר לתינוק והכל טפל לו, כך היה המן עיקר לישראל והכל טפל להם. דבר אחר: מה הדר זה אפילו תינוק יונק הימנו כל היום אינו מזיקו, כך נעשה המן שאפילו ישראל אוכלין אותו כל היום כולו אין מזיקין". עוד בפרק יא הלכה ב שם: "מה תלמוד לומר עד בואם אל קצה ארץ כנען? אלא מלמד שמן המן שלקטו ביום שמת בו משה אכלו הימנו משבעה באדר עד ששה עשר בניסן שלשים ותשעה יום, עד שהקריבו עומר בגלגל. שאילו לא פסק המן לא רצו לאכול מתבואת ארץ כנען". סיום תקופת המדבר והפסקת ירידת המן בכניסה לארץ, שעוד נראה להלן, משולים לתהליך גמילת התינוק. ראו מוטיב דומה במשל על התרנגולת שמגרשת את אפרוחיה לנבור באשפה בעצמם, ויקרא רבה כה ה, בדברינו [כי תבואו אל הארץ ונטעתם](#) בפרשת קדושים.

¹⁵ מתן המן, בוקר בוקר, דבר יום ביומו, לכל אחד ואחד מישראל לפי כוחו וכוחה, הוא המפתח למעמד הר סיני. קמח ומזון חומרי אינדיבידואלי, הוא המפתח למתן תורה ומזון רוחני אינדיבידואלי, "כל אחד לפי כוחו". הטעמים השונים של כל אחד במן, מסמלים

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דיוסע פרשה ב – המן, תורה ומלאכה

"דבר יום ביומו" - ... ר' אלעזר המודעי אומר: כדי שלא ילקט אדם מהיום למחר כעין מערב שבת לערב שבת, שנאמר: "דבר יום ביומו". מי שברא יום - ברא פרנסתו.¹⁶ מכאן היה ר' אלעזר המודעי אומר: כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר, הרי זה מחוסר אמנה, שנאמר: "למען אנסנו הילך בתורתך אם לא".¹⁷ ר' יהושע אומר: שָׁנָה אדם שתי הלכות בשחרית ושתיים בערבית ועוסק במלאכתו כל היום, מעלין עליו כאילו קיים כל התורה כולה. מכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר: לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן. הא כיצד? היה יושב ודורש ולא היה יודע מהיכן אוכל ושותה ומהיכן היה לובש ומתכסה!¹⁸ הא לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומה.¹⁹

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דיוסע פרשה ה – צנצנת המן לדורות

"ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העומר מן והנח אותו לפני ה' למשמרת לדורותיכם" (שמות טז לג).²⁰ רבי יהושע אומר: לאבות.²¹ רבי אלעזר המודעי אומר: לדורות.²² רבי אליעזר אומר: לימות ירמיה הנביא. שבשעה שאמר ירמיה לישראל: מפני מה אין אתם עוסקין בתורה? אמרו לו: במה נתפרנס? באותה שעה הוציא להם צלוחית של מן ואמר להם: "הדור אתם ראו דבר ה' וגו'" (ירמיה ב לא) - אבותיכם שהיו עוסקין בתורה ראו במה נתפרנסו, אף אתם אם תעסקו בתורה, הקב"ה יפרנסכם מזה.²³ וזה אחד משלושה דברים שאליהו עתיד להעמיד לישראל: צלוחית המן, וצלוחית של מי נדה, וצלוחית של שמן המשחה. ויש אומרים: אף מקלו של אהרן שקדיו ופרחיו שנאמר: השב את מטה אהרן (במדבר יז כה).²⁴

את חלקו האישי של כל אחד בתורה: "ותן חלקנו בתורתך". וכאן, בניגוד לגמרא יומא בה פתחנו, החלוקה היא לבחורים, זקנים ויונקים ולא לצדיקים, בינוניים ורשעים. בדומה אולי למשה שהיה מנהיג את הצאן: "והיה מוציא הקטנים תחילה כדי שירעו עשב הרך, ואח"כ מוציא הזקנים כדי שירעו עשב הבינוני ואח"כ מוציא הבחורים, כדי שיהיו אוכלים עשב הקשה" (שמות רבה ב ב), בדברינו [ומשה היה רועה](#) בפרשת שמות.

¹⁶ רבי אלעזר המודעי אהב לדרוש בנושא המן ולעיתים גם להגזים. ראו שוב בגמרא יומא עו ע"א: "וכבר היה רבי טרפון ורבי ישמעאל וזקנים יושבין ועוסקין בפרשת המן, והיה רבי אלעזר המודעי יושב ביניהן. נענה רבי אלעזר המודעי ואמר: מן שירד להן לישראל היה גבוה ששים אמה. אמר לו רבי טרפון: מודעי! עד מתי אתה מגבב דברים ומביא עלינו? אמר לו: רבי, מקרא אני דורש וכו'". ראו גם מדרש גוזמא אחר בילקוט שמעוני תהלים רמז תתי על יתרו שכשבא למחנה ישראל "ירד לו מן בשש שעות כנגד ששים ריבוא". נראה שלדרשת ר' אלעזר המודעי המובאת כאן, במכילתא מבית מדרשו של ר' ישמעאל, יסכימו ר' טרפון ורבי ישמעאל ולא יגידו שהיא גיבוב דברים או גוזמא בעלמא. על מדרשי הגוזמא יש להאריך בנפרד, ראו בינתיים דברינו [המדרש המעצים](#) בדפים המיוחדים ואגדות רבה בר בר חנה על מתי מדבר.

¹⁷ זה המשך הפסוק של "דבר יום ביומו" בשמות טז ד. ר' אלעזר המודעי מסיק מפרשת המן את הדרשה לאמונה בלתי פוסקת, יומיומית – "ברוך ה' יום יום" (תהלים סח כ). ומי שברא יום ברא פרנסתו. אולי כמו שיטת בית הלל, במחלוקתם עם בית שמאי בגמרא ביצה טז ע"א על ההכנות לשבת באמצע השבוע: "בית שמאי אומרים: מחד שביך לשבתך, ובית הלל אומרים: ברוך ה' יום יום". ראו שם. ר' אלעזר המודעי לא מקשר אמונה זו עם לימוד תורה, לפחות לא במפורש. הדרשנים הבאים עושים זאת.

¹⁸ בלשון תמיהה, היינו, כיצד יכול אדם לשבת ולהתרכז בלימוד תורה אם הוא כל הזמן דואג מה יהיה לו לאכול וללבוש.

¹⁹ עוד קודם לכן, בתחילת הפרשה, קושרת המכילתא את מוטיב המן שמאפשר ללמוד תורה בנחת, עם: "ולא נחם אלוהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא". ראו מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויה פתיחתא: "לא הביאן הקב"ה דרך פשוטה לארץ ישראל, אלא דרך המדבר. אמר הקב"ה: אם אני מביא עכשיו את ישראל לארץ, מיד מחזיקים אדם בשדהו ואדם בכרמו והם בטלים מן התורה. אלא אקיפם במדבר ארבעים שנה שיהיו אוכלין מן ושותין מי הברא והתורה נבללת בגופן. מכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר: לא ניתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושיון להם אוכלי תרומה". (ראו הביקורת על תקופת השופטים, רות רבה פתיחתא ב: "זה עוסק בשדהו זה עוסק בכרמו וזה עוסק בזיתיו"). החידוש הגדול כאן היא דרשתו של רבי שמעון בר יוחאי! הוא רבי שמעון בר יוחאי שנחלק על רבי ישמעאל בגמרא ברכות בדיון על האיזון בין לימוד תורה ודרך ארץ. ראו דברינו [ואספת דגנך](#) בפרשת עקב. שם דורש רבי שמעון בר יוחאי מחויבות מלאה ללימוד תורה: "אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר בשעת קצירה וכו' - תורה מה תהא עליה?" ואילו כאן הוא מסכים שלימוד תורה מושלם לא ניתן אלא לאוכלי המן (ולכהנים המתפרנסים ממתנות כהונה), וכייעוד מיוחד לדור המדבר ("ממלכת כהנים וגוי קדוש"), עד שתהא התורה "נבללת בגופם". שימו לב למילה "מכאן" שבמכילתא לעיל (ולהלן בהמשך הערת השוליים). האם שינה רבי שמעון בר יוחאי את דעתו? האם הוא מוכן להבחין בין "בני עלייה" - שהוא ובנו בתוכם (סוכה מה ע"ב) ובין שאר בני אדם? ואם כן, כל מחלוקת עם רבי ישמעאל בעצם לא קיימת! (לפחות לא כשהוא "מתארח" במכילתא של רבי ישמעאל!). "מכאן" - ממה שדרשת ר' יהושע, אני רשבי" מסיק שלימוד תורה מושלם קיים רק בעת שיש מן. ראו דברינו [רבי שמעון בר יוחאי - בין המערה לטבריה](#) בל"ג בעומר.

²⁰ גם פסוק זה מהווה משענת טובה לעיסוק חכמים במן ולריבוי הדרשות עליו, כולל דרשות ודיונים ממה בדיק הייתה אותה צנצנת עשויה. ראו מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי טז לג: "קח צנצנת אחת - צנצנת זו איני יודע של מה היא: אם של זהב אם של כסף אם של נחושת ואם של ברזל אם של בדיל ואם של עופרת. תלמוד לומר: צנצנת אחת, לא אמרתי אלא כלי שמציין יתר מחברו. אמור: כלי חרש". "מציין" הוא משמר, ראו ירמיהו לב יד (מגילות מדבר יהודה), גם שימור יין ואוכלים, נדרים נ ע"ב.

²¹ המשמרת היא לאבות, הם הדורות אליהם מכוון הפסוק. הכיצד? המן היה התגמול לבניו של אברהם על שכיבד את המלאכים ואמר: "אקחה פת לחם" וציווה לשרה: "לושי ועשי עוגות". ראו מוטיב זה בתוספתא סוטה ד ג, שמות רבה כה ה, מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויה פתיחתא ועוד.

²² כפשוטו, לכל דור ודור ובוודאי לדורו הוא. בכך מתחברים דבריו של ר' אלעזר המודעי כאן עם דבריו במדרש הקודם.

²³ כשיטת ר' יהושע או כשיטת רבי שמעון בר יוחאי.

²⁴ הצנצנת והמן שבה, נגזנו, יחד עם הארון, מקלו של אהרן וצלוחית שמן המשחה (תוספתא סוטה יג א, גמרא יומא נב ב), ורק לעתיד לבוא יחזרו ע"י אליהו. אבל המשמרת והניסיון לדורותיכם חיים וקיימים. והיא, משמרת לימוד התורה "דבר יום ביומו",

מסכת יומא דף עד עמוד ב – אוכלים בעיניים

"המאכילך מן במדבר למען ענותך" (דברים ח טז). רבי אמי ורבי אסי;²⁵ חד אמר: אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו.²⁶ וחד אמר: אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל.²⁷ אמר רב יוסף: מכאן רמז לסומין שאוכלין ואין שבעין.²⁸ אמר אביי: הלכך, מאן דאית ליה סעודתא - לא ליכלה אלא ביממא. אמר רבי זירא: מאי קרא – "טוב מראה עינים מהלך נפש".²⁹

"זכרנו ... את הקישואים ואת האבטיחים" (במדבר יא ה), רבי אמי ורבי אסי: חד אמר: טעם כל המינין טעמו במן, טעם חמשת המינין הללו לא טעמו בו.³⁰ וחד אמר: טעם כל המינין טעמו וּמְמָשְׁן, והללו - טעמן ולא מְמָשְׁן.³¹

במדבר רבה טז כד פרשת שלח – מכעיסים בטובה

אמר להם הקב"ה: בטובה שהבאתי עליכם, בה אתם מכעיסים? באו למדבר והאכלתי להם מן ארבעים שנה, ולא נצרך אחד מהם לנקביו אותן ארבעים שנה, אלא שאכלו את המן והוא נעשה להם בשר, שנאמר: "לחם אבירים אכל איש" (תהלים עח כה) - לחם אִיבְרִים ובו הכעיסו אותן.³² אומרים זה לזה: אין אתם יודעין שיש לנו כמה ימים שלא עשינו צרכינו? ואדם שאינו עושה צרכו ד' ימים או ה' ימים הוא מת.³³ "ונפשנו קצה בלחם הקלוקל" - שהיה קל בתוך מעיהם. אמר הקב"ה: במה שהטיבותי להם בו, הכעיסוני, שנאמר: "מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו" (ישעיה ה ד).³⁴

הניסיון לקיים את התורה בכל תנאי ומצב, גם כשירמיהו לא נוכח, והאמונה שבסופו של דבר הלחם "בא מן השמים". ראו שמות רבה כה ט: "ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנחנו הילך בתורתך אם לא – זהו שכתוב: ברוך ה' יום יום (תהלים סח). אמר הקב"ה לישראל: במידה שאדם מודד, בה מודדים לו. אני נתתי לכם את התורה שתהיו עוסקים בה יום יום, שנאמר (משלי ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום, וכן (ישעיה נח) אותי יום יום ידרושון - חייכם שאשביע אתכם לחם מן השמים יום ביומו, שנאמר (שמות טז) ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנחנו הילך בתורתך וגו'. ולא עוד, אלא שאני מברך אתכם יום יום, שנאמר (תהלים סח) ברוך ה' יום יום יעמס לנו. וכשאתם עושים רצוני אני קורא אתכם: העמוסים מני בטן ומעמיס אני לכם כוס ישועות וכו'".

²⁵ צמד אמוראים מארץ ישראל מהדור השלישי תלמידיו של ר' יוחנן מבית המדרש בטבריה. נזכרים פעמים רבות ביחד וזכו לתארים מרשימים כמו: "כהני חשיבי דארעא ישראל" (גיטין נט ע"ב), "דייני דארץ ישראל רבי אמי ורבי אסי" (סנהדרין יז ע"ב).

²⁶ לעיל, במכילתא, ראינו את שיטת ר' אלעזר המודעי "מי שברא יום - ברא פרנסתו. מכאן היה ר' אלעזר המודעי אומר: כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר, הרי זה מחוסר אמנה, שנאמר: למען אנחנו הילך בתורתך אם לא". ובדומה לו דברי רבי אליעזר הגדול בגמרא סוטה מח ע"ב: "כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר - אינו אלא מקטני אמנה. והיינו דאמר ר' אלעזר, מאי דכתיב: כי מי בז ליום קטנות? מי גרם לצדיקים שיתבזבו שולחן לעתיד לבוא? קטנות שהיה בהן, שלא האמינו בהקב"ה". אבל כאן משקפים האמוראים (רב אמי או רב אסי) את המציאות האנושית, לא את הדרישה הגבוהה, שמי שיש לו מזון רק ליום אחד ואיננו יודע מה יאכל למחר, הוא בעיניו מתמיד. וכך הרגישו בני ישראל במדבר, הגם שהמן היה יורד "דבר יום ביומו" ולמרות שהמטרה החינוכית הייתה ללמדם שלא על הלחם לבדו יחיה האדם. האדם הפשוט חי על הלחם. ומי שאין לו פת בסלו למחר, מצוי בעינוי.

²⁷ משום שהגם שהיו טועמים במן כל טעם שבעולם, ראו כל הזמן את המן כמות שהוא. ומכאן מקור לאמרה שהאדם אוכל בעיניים.

²⁸ וזה באמת מעניין לבדוק אם אנשים עוורים לא מגיעים להרגשת שובע. ואם כן, האם הם נוטים להשמנה?

²⁹ ובימינו שהאדם למד להאיר ולהפוך את הלילה ליום, נראה שאפשר לשובע גם בלילה, אבל עדיין לא בריא לאכול מאוחר בלילה.

³⁰ ראו במדרש ספרי זוטא על הפסוק (וכן במדרשים אחרים) שהסיבה שבאכילת המן לא טעמו את טעם חמישה מינים אלו (קישואים, אבטיחים, חציר, בצלים ושומים) הוא משום שירקות אלה קשים לאכילה, והיה זה לטובתם.

³¹ המוטיב שאכילת המן הייתה חסרה משום שלא היה זה באמת אוכל טבעי, חוזר גם כן מפי הצמד רב אמי ורב אסי שלעיל, צמד שאגב מופיע פעמים רבות בתלמוד ביחד. כשמישהו ביקש לטעום במן טעם של קישוא או אבטיח, ובהמשך הפסוק גם של בצל ושום וחציר (כרישה), הוא לא באמת הגיע אל הטעם הזה. וגם אם הגיע אל הטעם, אל ממשו של הטעם לא הגיע! בעיני ספר במדבר, בוודאי אין זו סיבה להתאונן, אבל בעיני ספר דברים, עפ"י פירוש חז"ל, זהו עינוי. טעם המן לא הגיע אל הממשות - הוא לא היה 'הדבר עצמו'. ולמה דווקא במינים הללו? מדרש פסיקתא זוטרא בפרשת בהעלותך מסביר משום שמאכלים אלה מקשים על הריכוז בלימוד תורה. אך אולי הסיבה הפשוטה היא משום שבני ישראל היו רגילים להם ממצרים, שהייתה משופעת בהם בכמות וכנראה גם באיכות. זכרון העבודות אולי כבר התעמעם, אבל זכרון "הקישוא המצרי ההוא" חי וקיים והמן הפלאי לא יכול היה להשתוות לו. ראו פירוש רמב"ן במדבר יא ה על השפע שהיה במצרים.

³² ראו פסיקתא זוטרא (לקח טוב) שמות טז לא, בעקבות המכילתא, שבני ישראל הם שנתנו ללחם האבירים את השם "מן": "ויקראו בית ישראל את שמו מן. דורשי רשומות אמרו בני ישראל קראו אותו מן, אבל עד שבאו בני ישראל לקרוא שמו מן, לא היה שמו מן, אלא לחם אבירים (תהלים עח כה)". אבל כאן, לחם האבירים הפך להיות לחם אבירים, לחם שנשפג באברי הגוף, ניטוח בהם, כלשון המכילתא, אבל גם מתפחית אותם: "מכאן היה רבי יוסי ורבי שמעון אומרים: כסוסים נתפטמו ישראל באותו שעה".

³³ ובמדרש נחומא (בובר) פרשת שלח - הוספה סימן ג: "לחם אבירים אכל איש - שהיה נעשה בהם אברים ובשר, ובו הכעיסו אותן, רואין עצמן שלא צרכו לצאת כבני אדם, והתחילו אומרים זה לזה: אין אתה יודע יש לנו עשרים יום ושלושים [יום] שלא עשינו צרכינו, מה הוא כך? אדם שאינו עושה צרכו ד' ימים או ה' ימים אינו מת או נבקע?".

³⁴ נראה שניסים גדולים מדי לא תמיד פועלים את פעולתם הניסית הצפויה. אין בעל הנס מכיר בניסו והאדם לא נברא להכיל ניסים גדולים. האדם נברא לאכול ולטעום מפרי העץ ומצמח האדמה כמתואר בפרשת בראשית וגם לעשות צרכיו ולברך ברכת "אשר יצר".

מסכת יומא דף עו עמוד א – כל יום וברכתו, כל יום ותפילתו

שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחי: מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה?³⁵ אמר להם: אמשול לכם משל: למה הדבר דומה - למלך בשר ודם שיש לו בן אחד. פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה, ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה.³⁶ עמד ופסק מזונותיו בכל יום, והיה מקביל פני אביו כל יום. אף ישראל, מי שיש לו ארבעה וחמישה בנים היה דואג ואומר: שמא לא ירד מן למחר ונמצאו כולן מתים ברעב, נמצאו כולן מכוונים את לבם לאביהן שבשמים.³⁷

שבת שלום**מחלקי המים**

מים אחרונים: ראו במדבר רבה יב ד הדין במשכן, שמנסה למצוא למן מקום בעולמנו הטבעי, כחלק מפלאי הטבע ובריאת העולם: "מרכבו ארגמן - זה השמש שהוא נתון למעלה והוא רוכב במרכבה ומאיר לעולם ... ומכח השמש הגשמים יורדים ומכח השמש הארץ מעלה פירות. ולכך קראו ארגמן שיצרו הקב"ה לארוג מן לבריות, ואין מן אלא פירות ומזונות כמה דתימא (דניאל א) וימן להם המלך". השמש הארגמן אורג מן לבריות יום-יום, שעה שעה. מכוחו יורד הגשם ומכוחו הארץ מעלה פירות ומזונות שהם הַמֵּן של ימינו - הנס האמתי והמתמשך בדרך הטבע, "דבר יום ביומו".

³⁵ ויספק את כל צרכי האדם במשך השנה. ראו בגמרא ביצה טז ע"א: "כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים".

³⁶ והחסידיים אומרים בדרשות לראש השנה על בן המלך האובד: הלוואי ויצעק לאבא המלך פעם בשנה. ראו ימים נוראים לעגנון עמוד כח על בן המלך שגלה מעל שולחן אביו ושכח שהוא בן מלך וכאשר המלך בא לפקוד את נתיניו באותו מקום ואפשר היה לבקש בקשות ממנו, כל מה שביקש היה גג קטן של קש.

³⁷ למרות אזכור רבי שמעון בר יוחאי כאן, דרשה זו מתקשרת דווקא לדרשתו של ר' אלעזר המודעי במכילתות לעיל. המסר החשוב של המן הוא התלות היומיומית של האדם בקב"ה. תלות זו לא נפסקת, אבל משתנה מהותית בכניסה לארץ. במדבר התלות בשמים היא ישירה, של המזון עצמו - "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים". הברכה היחידה שברכת המזון במדבר היא "הזן את הכל" (ברכות מח ע"ב, במדבר רבה כג ז, ראו דברינו [ברכת המזון](#) בפרשת מסעי). ולפי שיטות ראשונים (שלא הספקנו לחקור) ברכו ברכה ראשונה: "המוציא לחם מן השמים" או אפילו "הממטיר לחם מן השמים". אבל בארץ התלות היא עקיפה, במטר שמומטר מן השמים, להשקות את הארץ שסוף סוף ממנה באים מזונותיו של האדם: "שיהיו הכל תולין עיניהם כלפי מעלה" (בראשית רבה יג ט). בכניסה לארץ התווספה לברכת המזון ברכת "על הארץ ועל המזון" והברכה הראשונה היא כמובן: "המוציא לחם מן הארץ" ולא מהשמים. והמן נשאר כזכר לתקופה פלאית, חלק מהסיפור המופלא של דור תהפוכות יציאת מצרים. טעמו העיקרי נשאר בדרשות הרבות והמתוקות עליו שנימוחות באיבריו ונבללות במוחנו ורק מקצתן הספקנו להביא; וכל אחד ימצא בהם כמה וכמה טעמים לפי טעמו האישי וכוחו המיוחד בתורה.